

FİLİK-İ ETERYA CEMİYETİ

Necla GÜNAY

Gazi Üniversitesi, Ankara/TÜRKİYE

Geliş Tarihi: 30.06.2005

Yayına Kabul Tarihi: 05.08.2005

ÖZET

Bu makalede, Yunanistan'ın Osmanlı hakimiyetinden ayrılmasını amaçlayan Filik-i Eterya Cemiyeti incelenmiştir. Çalışmada öncelikle cemiyetin kuruluşu, üyeleri, amaçları ortaya konmuştur. Filik-i Eterya Cemiyetinin faaliyetleri ve beyannameleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Filik-i Eterya Cemiyeti, Megal-i İdea, Fener Rum Patrikhanesi*

THE SOCIETY OF FİLİK-İ ETERYA

ABSTRACT

In this article, The Society of Filik-i Eterya which proposed to separate of grece from Ottoman Empire is studied. In this study firstly, foundation, purpose and members, secondly activities and decleration of this society were investigated.

Key words: *Society of Filik-i Eterya, Megal-i Idea, Fener Patriaschiate.*

1.GİRİŞ

İlk defa Viyana Kongresinde ifade edilen "Şark Meselesi" genel olarak Osmanlı Devletini önce üzerinde çeşitli çıkarlar elde etmek ve onu zayıflatmak, bu arada devletin Avrupa'daki topraklarını ele geçirerek kendi aralarında paylaşmak ve Türkler'i Avrupa'dan atmak, daha sonra XX.yüzyılda Osmanlı Devleti'nin tamamen ortadan kaldırılması amacıyla yürüttükleri politikanın genel adıdır. "Şark Meselesi" ifadesini Avrupalılar, Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren buhranlı olaylar için de kullanmışlardır.¹

Şark Meselesi'ni daha farklı biçimde ele alanlar da vardır. Buna göre bu meselenin temelinde Hristiyan-Müslüman veya Avrupa-Türk münasebetleri yatmaktadır.²

XIX. yüzyılda, bilhassa yüzyılın ikinci yarısında Düvel-i Muazzama denilen büyük devletler ekonomik, siyasi ve kültürel nedenlerle³ Şark Meselesi'ni kendi çıkarları doğrultusunda çözümlenmek istemişlerdir. "Şark Meselesi" Avrupa güçler dengesinin oluşumunda, önemli bir faktör olmuş, bu durum devletler arasında çekişmelere, pazarlıklara, hatta savaflara yol açmıştır.⁴

Şark Meselesi'nde öne çıkan ilk devlet Avusturya'dır. Avusturya diğer Avrupa

ülkelerinin de (mesela Fransa ve Rusya) desteğini alarak muhtelif dönemlerde Osmanlılar üzerine saldırdı. Rusya, Lehistan ve Venedik ile ittifak yaparak 1684'te Osmanlı topraklarına tecavüz etti. Böylece başlayan savaflar 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile sonuçlandı. Bu tarihten itibaren Rus Çarı Petro'da Şark Meselesi'nin kahramanları arasında yer almaya başladı. Macaristan ve Transilva'ya Avusturya'ya, Mora ile Dalmaçya Venedikle, Azak Rusya'ya verildi. Bundan sonra Osmanlı Devleti'ne Avrupa'dan üç noktadan el uzatılmış oldu.⁵

Avusturya ve Rusya 1726 yılında Osmanlılar'a karşı bir ittifak kurdu. Bu ittifak neticesinde 1736 yılında yeniden Osmanlı-Rus, Osmanlı Avusturya savafları başladı. Fransa'nın arabuluculuğu ile 1739'da Belgrad Antlaşması imzalandı. Avusturya Belgrad'ı Osmanlılar'a bıraktı. Bu tarihten 1878 yılına kadar, burada çizilen sınır değişmedi. Avusturya'nın Balkanlar'da giriştiği saldırılar Fransızlar tarafından engellendi.⁶ Rusya'da daima Balkanlar'da Balkan kavimlerinin koruyucusu rolünü oynuyordu.⁷ Hatta Çar Petro, kendini "Birinci Petro, Rus ve Rumlar'ın İmparatoru" olarak tanımlamıştı.⁸

Avusturya ve Rusya tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan son ittifak "Grek Projesi"nin gerçekleştirilmesi için 1772 de yapıldı. Buna göre; Balkan Yarımadası'nın Doğusunda kalan; Eflâk, Boğdan, Bulgaristan, Rumeli, Trakya ve İstanbul

¹Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, C.V, Ankara 1983, s.203-204.

²Bayram KODAMAN, Şark Meselesi Işığında Sultan II.Abdülhamit'in Doğu Anadolu Politikası, İstanbul 1983, s.162.

³Şark Meselesi'nin sebepleri hakkında bkz.Komisyon, Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu, Türk Kültürünü Araştırma Ens.Yay., Ankara 1986, s.158-161.

⁴Rifat UÇAROL, "Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa", D.G.B.İ.T. C.11, s.209-210.

⁵Eduvard de DRIAULT, Şark Meselesi, (Çev.Nafiz, Yay. Haz.Emine Erdoğan), Berikan Yay. Ankara, 2003, s.86-90.

⁶DRIAULT,a.g.e., s.98.

⁷DRIAULT,a.g.e., s.96.

⁸DRIAULT,a.g.e., s.92.

Rusya'ya, Batısında kalan; Sırbistan, Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Mora'ya kadar olan Makedonya, Avusturya'ya bırakılıyordu. Bu amaçları taşıyan Avusturya ve Rusya Osmanlı Devleti'ne 1787'de savaş ilan ettiler. Fransa'da 1789'da ihtilal olması ile Avusturya 1791 yılında Osmanlı Devleti ile Zıştovi Antlaşmasını yaptı ve Belgrad'ı Osmanlılar'a bıraktı. Rusya'da 1792'de Yaş Antlaşması'nı imzalayarak savaşı sona erdirdi. Buğ ve Dinyester arasındaki yerleri Osmanlılar'dan aldı.⁹

Fransa, I.Fransuva'dan itibaren, çeşitli ticari imtiyazların yanısıra, Osmanlı Devleti'nin Katolik vatandaşları için de çeşitli imtiyazlar elde etmişti. Osmanlı Devleti yaptığı ıslahatlarda da Fransa'nın yardımını almaktaydı.¹⁰ 1740 yılında Fransa'ya verilen ayrıcalıklar yenilendi. Hatta, bu ayrıcalıklardan tüm Avrupa devletleri yararlanmaya başladı.¹¹

Fransa, 1798 yılında Mısır'ı işgal etti. İngilizler bu durumdan telaşlandılar ve Fransız donanmasının hareket etmesini engellediler. Osmanlı ordusunun da Şam üzerinden harekete geçmesi ile Fransızlar 1799'da Mısır'ı terk ettiler.¹² Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi ile İngilizler'in Osmanlı politikası da su yüzüne çıkmış oluyordu. Buna göre İngilizler, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve varlığını koruma politikası izlemeye başlamıştı.¹³ 27 Mart 1802'de İngiltere ile Fransa arasında imzalanmış olan Amiens Barışı ile de İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'nin

toprak bütünlüğünü kabul etmişlerdir.¹⁴ İngiltere, Mısır'ın, sömürgesi olan Hindistan'a giden yollar üzerinde olmasından dolayı önemini anlamış ve kolay kolay bırakmak istememiştir. Ancak 1803 yılında Mısır'ı boşaltmıştır.¹⁵

Rusya'nın en büyük hedeflerinden birisi Balkanlar'da Slav İmparatorluğu kurmaktır. Bunu yapabilmek için başlangıçta felsefi edebi bir cereyan iken, sonraları Çek ve Güney Slavları arasında Avusturya tahakkümüne karşı siyasi bir şekil alan Panislavizm hareketini destekledi. Panislavistler, batılılaşmayı değil Slavlaşmayı savunmuşlardır. En önemli savunucuları Pogodin'dir. Pogodin'e göre; Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları yıkılmalı ve bunların yerine, merkezi İstanbul olmak üzere, bir Slav devleti kurulmalı ve bu devlet Rusya'nın himayesinde olmalıydı.¹⁶

Rusya'nın 1855'te Kırım'da yenilgiye uğraması ile¹⁷ Rus milliyetçiliği hızlandı. Kırım Savaşı ve 1848 ihtilalleri Balkanlar'daki Slavlar ile Ruslar arasında bir köprü'nün kurulmasına sebep oldu. Bundan sonra Panislavizm hareketi Rus hükümetinin kontrolüne geçti. 1871'de Alman birliğinin kurulmasıyla Pancermenizm akımının ortaya çıkması Panislavizm'i daha da hızlandırdı. Rusya, Osmanlı Devleti içerisindeki Slav ve Ortodoks toplumlara her çeşit yardımı yapmaya ve ilk adım olarak da bu topluluklara özerklik verilmesini istemeye başladı.¹⁸ Diğer taraftan 1789 yılında Fransa'da meydana gelen ihtilal; monarşiyi

⁹DRIAULT, a.g.e., s.112.

¹⁰DRIAULT, a.g.e., s.95.

¹¹DRIAULT, a.g.e., s.98.

¹²DRIAULT, a.g.e., s.134-136,137.

¹³Fahir ARMAOĞLU, 19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1984), T.T.K., Ankara, 1999, s.85.

¹⁴ARMAOĞLU, a.g.e., s.87.

¹⁵ARMAOĞLU, a.g.e., s.88.

¹⁶ARMAOĞLU, a.g.e., s.490.491.

¹⁷KARAL, a.g.e., s.240.

¹⁸UÇAROL, a.g.e., s.513.

zayıflatıyor ve yüzyıllardan beri Avrupa'da kökleşmiş müesseseleri yıkıyordu. Yeni bir devlet anlayışı ve hatta yeni bir dünya görüşü ortaya atıyordu.¹⁹

XIX. yüzyıl, Balkanlar'da milliyetçilik akımı ve Ruslar'ın panislawizm propagandasının en yoğun olduğu dönemdi. Bu yüzden isyanlar çıktı. Nitekim "Büyük Slav Birliği" düşüncesi ile isyan edenlerden Sırp'lar kendi bağımsızlıklarını istemelerinin yanısıra Bulgar ve Karadağ Slavlarını da isyana teşvik ettiler.²⁰ Rusya'nın çalışmaları Rumlar arasında da karşılık bulmuştur. Mora Rumları da özellikle 1770 Çeşme Baskını'ndan sonra isyan temayülü göstermeye başlamışlardır.

Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan toplulukları, din veya mezhep esasına göre örgütleyerek yönetme biçimine "Millet Sistemi" denilmektedir.²¹

Devlet, Gayr-i Müslimleri her türlü dini ve dahili işlerini düzenlemede serbest bırakmış, ancak cemaat liderlerinin seçimi hususunda, bunların dini vazifelerinin yanısıra idari vazifeleri de olduğu için etkide bulunmuştur. Gayr-ı müslimler, evlenme, boşanma ve vasiyet gibi medeni haklarını kendi dini ve hukuki sistemlerine

göre tanzim ve idare yetkisine sahip olmuşlar, ticari şirketler kurabilmişler, inzibat hizmeti gören gruplar içinde bulunabilmişlerdir.²²

Rumlar Osmanlı Devleti sınırlarında geniş bir alana yayılmış olarak yaşayan ancak Mora, Teselya ve Ege Adaları'nda daha yoğun olarak yaşayan bir topluluktu. Rumlar'ın devlet içerisinde Fatih döneminden itibaren diğer Hristiyan topluluklara göre özel ve ayrıcalıklı bir durumu vardı. Fatih, İstanbul'u aldıktan sonra Rum halkın talebi ile Gnadyüs'ü patrik seçmiştir. Bundan sonra patrik intihabı işini Rum cemaatine bırakmıştır ve bu durum öylece devam etmiştir.²³

O zamana kadar sadece ruhani lider olan patrik, şimdi padişahın koruyuculuğunda, kendi dini topluluğunun birçok dünyevi işlerinin de tartışılmaz yöneticisi olmuştu. Ortodokslar'ın evlenme, boşanma, miras gibi özel hukuk meseleleri ve Ortodokslar arasındaki her türlü anlaşmazlıklar da patrik veya yetki verdiği papazlar tarafından çözümlenecekti.²⁴ Bu durum patriklerin sadece Rumlar'ın değil, Ortodoks mezhebine mensup olan Sırp, Romen, Bulgar gibi unsurlar üzerinde de nüfuz kurmalarına sebep olmuştur.

Rumlar açısından Osmanlı Devleti'nin bir diğer yönetim özelliği de, İstanbul'daki Fenerli Rumlar'ın devlet içerisinde kazandıkları ayrıcalıklı durumdur. Nitekim devlet hizmetleri Hristiyanlara kapalı olduğu

¹⁹ARMAOĞLU, a.g.e., s.41-42.

²⁰Alan PALMER, Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüzyıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi, Sabah Yay., İstanbul 1995, s.148.

²¹Temelini İslam hukukundan alan Millet Sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal Eryılmaz, Osmanlı Devleti'nde Millet sistemi, İstanbul 1992, M.Akif AYDIN, "Gayr-ı Müslimler", "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ans., C.IV, İstanbul 1985, s.997 vd., Gülnihal Bozkurt, Alman ve İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914), T.T.K. Yay., Ankara 1996, s.9.

²²BOZKURT, a.g.e., s.14.23.

²³İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, C.II, 4. Baskı, T.T.K. Ankara 1983, s.157-159.

²⁴Coşkun ÜÇÖK, "Osmanlı İmparatorluğu ve Rum-Ortodoks Kilisesi" Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Ankara 1986, s.191.

halde Rumlar'a divan tercümanlığı, 18.yüzyıldan itibaren de Eflak-Boğdan voyvodalıkları gibi yüksek ve stratejik görevler verilmiştir. Fener Beyleri genellikle sadakat göstermelerine rağmen XIX.yüzyılın başlarından itibaren isyan eğilimine girmişlerdir.²⁵ Rumlar bu amaçla çeşitli dernek ve cemiyetler kurmuşlardır:

Turkokratya'ya (Yunanca "Türk Yönetimi".) karşı 1796'da Viyana'da kurulmaya çalışılan ilk eterya Avusturya polisinin Şair Rigas'ı tutuklaması ve Osmanlılar'a vermesiyle başarısız olmuştur. Daha sonra 1800'lerin başında Athena adlı bir örgüt kurulmuştur. 1813'te Paris'te Hotel Grec adlı cemiyet kurulmuştur. Üyeleri arasında Filik-i Eterya kurucularında Sakolof'un da bulunduğu Hotel Grec'in sekreterliğini Bâb-ı Ali'nin Paris'teki maslahatgüzarı Angelopulos üstlenmişti. Fransız sempatzmanı olan bu örgütlerden başka Rusya'ya yakın olanlar da vardı. Meselâ Finiks Cemiyeti, 1787'de Rusya'da kuruldu.

Rumlar'ın fikrî ve siyasi birliklerinin sağlanması amacıyla kurulan cemiyetler vardır ki bunlar da isyan ve ihtilal için gerekli olan şuur birikimini oluşturmuşlardır. 1810'da Bükreş'te Filoloğiki Eterya (Dil-Edebiyat Cemiyeti) kurulmuştur. 1812'de Atina'da kurulan ve İngiliz üyeleri de olan Eterya Ton Filomuson (Sanat Tanrıçası Dostları Cemiyeti) önemlidir ki bu cemiyet başta İngilizler olmak üzere Atina ve çevresinde bulunan yabancılardan oluşturulmuş ve Yunanlılar'ın eğitimini amaç edinmiştir.²⁶

Bu cemiyetler birçok yerde Rum okulları açtılar.²⁷ Bu ve benzeri cemiyetler, Rumlar arasında milli tarih ve kültür bilinci yaratmış.²⁸ Bu da 1814'te kurulan Filik-i Eterya'nın işini kolaylaştırmıştır.²⁹

2. FİLİK-İ ETERYA CEMİYETİ'NİN KURULUŞUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1. Rusya'nın Kışkırtması

(1689-1725) yılları arasında Rus tahtında oturan Çar I. Petro döneminde yapılan icraatlardan¹ Rusya'nın Karadeniz'in kuzeyinde sıkışıp kalmak istemediği, güneye inmeyi planladığı ve denizlerde üstünlük

101 Yılı (1821-1922), Türk Kültürünü Arş.Ens.Yay., Ankara 1988, s.58.

²⁷DRIAULT, a.g.e., s.181.

²⁸HATİPOĞLU, a.g.e., s.8.

²⁹ Filik-i Eterya cemiyetinin ismi konusunda kaynaklar ikiye ayrılmış durumdadır. Bazı kaynaklar cemiyet için Etnik-i Eterya ismini kullanmaktadır; Bkz. Cemal KUTAY, Etnik-i Eterya'dan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı, Boğaziçi Yay., İstanbul 1980, s.17.18, v.d., Selahattin SALIŞIK, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya, İst. 1968 Yunan İlişkileri ve Megalo İdea, T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Bşk. Resmi Yay., Ankara 1975, s.19 vd., Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, C.Y, Ankara 1983, s.109 vd. Bir kısım diğer kaynaklarda ise Filik-i Eterya adı zikredilmektedir ki kanaatimizce de doğrusu budur. Bkz. İlber ORTAYLI, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İst. 1995, s.71, HATİPOĞLU a.g.e., s.7,8, vd, Stanford SHAW. Ezel KURAL Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye C.II, İst. 1983, s.44, Şükrü Gürel, Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993), Ankara 1993, s.27.

¹ Çar Petro'nun icraatları ve amaçları hakkında bkz. Akdes Nimet KURAT, Rusya tarihi, T.T.K. Bas., Ankara, C.IV, Kısım I, Ankara 1983, Yılmaz Öztuna, Büyük Osmanlı Tarihi, C.5 İstanbul 1994, s.419, Mehmet Saray, Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi, MEB Yay., İstanbul 1998, s.253.

²⁵Aurel DECEI, "Fenerliler", İA, C.4, MEB Eskişehir, 1997, s.549.

²⁶Murat HATİPOĞLU, Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin

kurma çabası içerisinde olacağı anlaşılmaktaydı. I. Petro'nun en büyük amacı sıcak denizlere ulaşmaktı. Bu nedenle 1695 yılından itibaren ilk olarak Karadeniz'e inmeyi planladı ve Azak kalesine sahip olabilmek için Osmanlılar ile mücadeleye başladı.² Çar Petro, 1700 İstanbul antlaşmasıyla Azak'ı Osmanlılar'dan aldı ama Kırım'a hakim olamadığı için Karadeniz'e çıkamadı.³ 1711 Prut Savaşı'ndan sonra Azak yeniden Osmanlı devletine geçti.⁴

Çar Petro Rusya'nın Karadeniz'e inmesini sağlayamadı fakat yaptıkları ile bundan sonra Ruslar'ın nasıl bir politika izleyeceklerini belirledi, onların amaçlarının ne olacağını tespit etti. Nitekim 14 maddelik vasiyetinde bu amaçları en ince ayrıntısına kadar yazdırdı.⁵ Çar'ın yazdırdıkları arasında Macaristan'da, Osmanlı ülkelerinde ve Güney Polonya'da yaşamakta olan bütün Ortodokslar'ın Rusya'nın etrafında toplanması ve düşmanları ile mücadelede onlardan faydalanılmasını ifade eden sözler de vardı.

Çar Petro'dan sonra Rus tahtına oturan hükümdarlar; Karadeniz yoluyla Boğazlar'a ve Balkanlar'a inme siyaseti gütmüşlerdir ve Türkler'e karşı yürütecekleri mücadelede Avusturya ile ittifak yapmışlardır.⁶ 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Çarlık Rusyasının Osmanlı Devletini içten rahatsız etmek, hatta yıkmak amacıyla Balkanlar'da

ve Mora'da Ortodoks halkı isyana teşvik ettiği görülmektedir. Ruslar'ın planına göre, Mora'dan başlayıp Selanik'e kadar olan bölgede isyan hareketleri tasarlanmaktaydı. Rus kışkırtmaları sonucunda ayaklanmalar 1770 yılında başladı ve derhal yaygınlaştı. Bunun üzerine Osmanlı donanması da harekete geçip Mayıs'ta Mora'nın doğusunda Rus filosu ile çatışmaya girişti, ancak kesin bir sonuç alınamadı.⁷

1768-1774 savaşlarına son veren Küçük Kaynarca Antlaşması ile Ruslar, Osmanlı Ortodoksları'nı himaye etme hakkını elde ederek, bu yolla Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışma imkanını elde ettiler ve zengin bir konsolosluk ağı kurdular. Bu anlaşma ile Ruslar Karadeniz'e açıldılar. Bu Karadeniz ticareti Osmanlı Rumları'nın zenginleşmesine yol açtı.⁸ Eskiden beri ticarete ve denizcilikte ileri gitmiş olan Osmanlı Rumları, artık Rus bayrağı altında ve bu devletin koruyuculuğundan istifade ederek daha serbest hareket edebileceklerdi.⁹

1783 yılında Kırım'ı ilhak eden II. Katerina, bu başarılarının ardından ihtiraslarını dizginleyemez hale geldi. Osmanlı Devleti'ne son vererek Bizans'ı kendi hakimiyetinde yeniden kurabileceğine inanmaya başladı. Bu amacını gerçekleştirebilmek için Avusturya İmparatoru II. Joseph ile ittifak yaptı. İki hükümdar "Grek Projesi" denilen anlaşmayı yaptılar. Buna göre Rusya ve Avusturya Osmanlı topraklarını kendi aralarında paylaştılar ve İstanbul'un alınmasından sonra Bizans'ı yeniden kurup başına,

² KURAT, Rusya Tarihi, s.253.

³ İlber ORTAYLI, "XVIII.Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri", Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992, Ankara, 1999, s.127.

⁴ KURAT, a.g.e, s.261, UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.84-85.

⁵ Çar Petro'nun Vasiyetnamesi için bkz. SARAY,va.g.e., s.63-67.

⁶ ORTAYLI, a.g.m., s.129.

⁷ HATİPOĞLU, a.g.e., s.4.

⁸ ORTAYLI, a.g.m., s.132-133.

⁹ HATİPOĞLU, a.g.e., s.5.

Katerina'nın torunu Grandük Konstantin'in geçirilmesini kararlaştırdılar.¹⁰

1787 yılında Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açmasının altında yatan sebep bu "Grek Projesi" dir.¹¹

2.2. Yunanistan'da Milliyetçilik Düşüncesinin Ortaya Çıkması

Rusya'nın Küçük Kaynarca Antlaşması ile, Ortodoks olan Osmanlı Rumlarının hamiliğine başlaması Rumların denizcilikte daha da gelişmesine neden olmuştur. Kutay, bunun Rusya tarafından bilinçli olarak yapıldığı ve Rumların Ege ve Akdeniz'de hakim unsur haline getirilmesinin amaçlandığı kanaatinde. İngiltere ve Fransa da kendi açılarından uygun gördüklerinden Rumlar'ı destekleyince Rumlar deniz ticaretinde inanılmaz ilerleme gösterdiler ve bir zamanlar Cenevizliler'in Akdeniz ve Ege'de temsil ettikleri üstünlükleri ele geçirdiler.¹²

Rumlar, XVIII.yüzyılın sonlarından itibaren ticarî amaçlarla uğradıkları Avrupa şehirlerinde, limanlarında devrin son siyasî ve sosyal gelişmeleri hakkında fikir edindiler ve o ülkelere yerleşmiş olan diğer Rum asıllılarla kurdukları temaslar sonucunda "milliyetçilik" ve "bağımsızlık" gibi kavramları yakından tanımaya başladılar.¹³

Diğer devletler de Yunanlılar arasında milliyetçilik duygusunun uyanması için çalışmalar yaptılar. Rusya'nın Küçük Kaynarca Antlaşması ile elde ettiği

konsolosluklar açma, İstanbul'da bir Rus Kilisesi kurma ve Ortodokslar'ı himaye etmek gibi hakları elde etmesi, Rusya'nın Osmanlı halklarına milliyetçilik fikrini telkin etmesini kolaylaştırdı.¹⁴

1789 Fransız İnkılabı ile yayımlanan "İnsan Hakları Beyannamesi", Napolyon'un Ege Adaları'na yerleştikten sonra Rumlar arasında yaptığı kışkırtmalar, 1799-1805 yılları arasında bu adalarda Fransızlar'ın yerine geçen Ruslar'ın aynı manada yaptıkları telkinler, Rumlar'ın Osmanlı Devleti aleyhine ayaklanmalarında etkisi büyük olmuş ve egemenlik fikri Rum aydınları tarafından işlenmeye başlanmıştı.¹⁵

2.3. Yunan Aydınlarının Çalışmaları

Rumlar denizcilikte ve ticarete gösterdikleri gelişmeler sonucunda Avrupa aydınlarının hürriyet ve egemenlik düşüncelerinden haberdar oldular. Rum ticarî kuruluşları Ege çevresinde Selanik ve İzmir'den başka Akdeniz'de Trieste'de Venedik'te hatta Londra, Marsilya'da Odessa ve Moskova'da da giderek büyüyorlardı.¹⁶ Bu durum Rumların Avrupa'da olup biteni çok yakından takip etmesine ve oralardaki fikirlerden etkilenmelerine yol açtı.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rum şair, tarihçi ve yazarları, Yunanistan'ın bağımsızlığını ve hatta eski Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasını konu alan yazılar yazmaya başladılar.¹⁷ Bunlardan en önemlileri Kozmas, Rigas,

¹⁰ ÖZTUNA, a.g.e., s.75-76.

¹¹ KARAL, a.g.e., s.20.

¹² KUTAY, a.g.e., s.19.

¹³ HATİPOĞLU, a.g.e., s.5.

¹⁴ KARAL, a.g.e., s.109.

¹⁵ KARAL, a.g.e., s.109.

¹⁶ HATİPOĞLU, a.g.e., s.5.

¹⁷ KARAL, a.g.e., s.109.

Korais'tir.¹⁸ Bu kişiler bir taraftan Yunanlılar'ı egemenlik düşüncesine hazırlarken bir taraftan da Avrupalı aydınları Yunanlıların yardımına çağırdılar.¹⁹

Rum ticaret burjuvazisi de boş durmadı. Avrupa'da kurdukları ticaret merkezlerinde okullar yaptırdılar, kitaplıklar kurdular. Rum gençlerinin eğitimini bu yolla kendileri üstlendiler. Böylece Avrupa'da oluşan yeni fikirlerin Rum gençlerine ulaşmasını ve onlar arasında milliyetçilik ve bağımsızlık düşüncesinin güçlenmesini sağladılar.²⁰

İstanbul'da yaşayan Fenerli Rumlar da Mostesquieu, Racine, Voltaire gibi Fransız yazar ve düşünürlerinden tercüme yapmakta, gençlerini Avrupa Üniversitelerine göndermekle, oralardaki fikir hareketleri ve bilim adamlarıyla temas halinde bulunmaktaydılar.²¹ 18. yüzyıldan itibaren Yunanca kitap sayısı hızla arttı. Bu yüzyılın ilk çeyreğinde yüz eserden fazla kitap yayımlanmışken, yüzyılın son çeyreğinde 700'den fazla Yunanca kitap basıldı. 19. yüzyılın ilk 20 yılında 1300 civarında telif ve tercüme eser basıldı. 18. yüzyıldaki kitaplar dini karakterli iken, 1821'e gelindiğinde kitapların içeriğinin çoğu laikleşmişti. Batılı bilim adamları ve filozoflarının da eserleri Yunancaya çevriliyordu.²²

Böylece Osmanlı egemenliğinden kopma düşüncesi fikri olgunlaşırken diğer taraftan da tüccar, gemici ve aydınların Yunanistan

ve adalardaki çalışmaları iyice yoğunlaşmaktaydı. Bu arada yukarıda adı geçen Avrupa merkezlerindeki Rum ticaret kolonileri zamanla birer lobi durumuna geliyor, bunlar Yunanistan'dakilerden ve Fenerliler'in İstanbul'daki faaliyetlerinden daha etkili oluyorlardı. Çünkü Rusya, İtalya, Fransa, İngiltere ve diğer ülkelerdeki Rumlar, Türklerin egemenlik ve denetleme alanlarının dışındaydılar.²³

Yakınçağlardaki Yunanlılar'ın milattan önce yaşamış olan Yunanlılar ile kültürel ve ırki bağları kalmamıştı. Yunanlılar Slavlar başta olmak üzere birçok ırkla karışarak²⁴ farklı bir millet haline gelmelerine rağmen bunu görmemezlikten gelen birçok Avrupa aydını (Byron, Goethe, Victor Hugo) bu hayranlığın etkisiyle Yunan bağımsızlık hareketine sempati duydular. Bunun etkisiyle Avrupa'da Türkler aleyhine pek çok yazı çıktı. Böylece Yunan davasını Avrupa devletlerine mal etmek ve onların her türlü yardımını sağlamak yolunu tuttular. Bu durum Rumlar'a cesaret verdiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkarları olan devletlerin kamuoylarının baskısıyla ve siyasi nedenlerle Rumlar'ın lehine harekete geçmelerine yol açtı.²⁵

Rumlar'ın isyan eğilimlerinin Avrupa'da genel bir kabul görmesinin ve coşkulu akisler uyandırmasının en büyük sebebi, eski klasik medeniyetin coğrafyasını paylaşan Rum tebaaya atfedilen bu kültür mirasına sahip çıkılmasıdır. Küçük yaştan beri şuur altına yerleştirilen, klasik Yunan medeniyetine karşı duyulan hayranlık

¹⁸ HATİPOĞLU, a.g.e.,s.5.

¹⁹ KARAL, a.g.e., s.109.

²⁰ Şükrü GÜREL, Tarihsel Boyut içinde Türk-Yunan İlişkileri(1821-1993) Ankara 1993.s.26.

²¹ HATİPOĞLU, a.g.e., s.5.

²² GÜREL, a.g.e., s.26.

²³ HATİPOĞLU, a.g.e., s.5.

²⁴ KUTAY, a.g.e., s.19.

²⁵ Bilal ŞİMŞİR, Ege Sorunu, Belgeler C.I. (1912-1913), Ankara 1976, s.XXXVI-XXXVIII.

duygusu ile Mora'ya gelen ve hatta Rumlar'ın yanında, Türkler'e karşı gönüllü olarak savaşan Avrupalı Hellen hayranlarının uğradıkları hayal kırıklığı; hayallerindeki mitoloji kahramanlarına rastlayamamaları ve bir klasik Yunan kültürü ve hatta dilinin mevcut olmaması bunlar için acı bir sürpriz olmuştur.²⁶

2.4. Fener Rum Patrikhanesi ve Fenerli Rum Beyleri'nin Çalışmaları

Fener Rum Patrikhanesi, Fatih Sultan Mehmet tarafından yeniden kuruluşundan itibaren Türklük aleyhine sinsice iki yönlü politika takip etmiştir. Bunlardan ilki kendini Avrupa kamuoyunda müslümanların eline düşmüş mazlum bir kuruluş olarak tanıtmaya çalışmasıdır. Nitekim 1699 Karlofça Antlaşması'na Patrikhane'nin dini serbestisinin engellenmemesine dair bir madde konulmuştur. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nda ise bu husus Çar'ın teminatı ile daha da pekiştirilmiş, böylece Lozan'a kadar bu mazlum kuruluş propagandası başarıyla yürütülmüştür. Takip edilen politikanın ikinci yönü ise Ulah, Sırp, Bulgar, Arnavut gibi Rum olmayan Ortodoks tebaanın Rumlaştırılarak Bizans İmparatorluğu'nun yeniden ihyasına çalışılmasıdır.²⁷ Cemal Kutay, Fatih'in gösterdiği müsamaha ile varlığını devam ettirme şansı bulan Ortodoksluk için "din değil siyaset oldu" demektedir.²⁸

Gerçekten de patrikhane bir dini merkez olmaktan çok belirli politikaların oluşturulduğu siyasi bir parti görünümündeydi. Zira Patrik, yalnız dinsel yetkileriyle sınırlı kalmıyor aynı zamanda yargı ve eğitimin de başı sayılıyordu. Aynı zamanda bu yetkiler sadece Rum tebaa için değil Ortodoks mezhebine mensup diğer unsurlar için de geçerliydi. Fatih bir buyuruldusunda Fener Patriği için "Ortodokslar'ın Babası" tabirini kullanmıştı.²⁹

Rumlar'ın diğer Ortodokslar'ın lideri olduğuna dair kanaat XIX.yüzyılda da devam etti. Fransa İmparatoru Napolyon "Padişahın tebaasının büyük bir kısmı Rum'dur; Rumlar ise Rus'tur" diyerek Ortodoks mezhebindeki bütün Osmanlılar'ı Rum adı altında birleştiriyordu.³⁰ II. Mahmut tarafından verilen bir beraatta Patrik Kenadipos'un bütün Rum milletinin, yani yalnız asıl Rumlar'ın değil, Bulgarlarla, Sırlar ve Arnavutları da içeren bütün Ortodokslar'ın reisi olduğu tasdik edilmişti.³¹ Rumlar'ın bu geniş hakları onlara diğer Ortodoks milletler üzerinde ciddi bir üstünlük sağlıyordu.

Bizans'ın yıkılmasından sonra Patrikhane'nin stratejisi şu şekilde idi:

- Önce, Patrikhane ve kiliselerin yaşatılmasını temin etmek.

- Kiliseler vasıtasıyla Rumlar'ı eğitmek, Bizans İmparatorluğu hayalini yaşatmak.

²⁶ Kemal BEYDİLLİ, Osmanlı Devleti Tarihi, C.I, Editör: E.İnsanoğlu, Feza, İstanbul 1999, s.85.

²⁷ M.Süreyya ŞAHİN, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi", DİA, C.12.

²⁸ KUTAY, a.g.e., s.26.

²⁹ KUTAY, a.g.e., s.26.

³⁰ ENGELHARDT, Tanzimat ve Türkiye, Çev. Ali Reşat, Kaknüs Yay., İstanbul 1999, s.68.

³¹ Aynı eser, s.114.

- Türkler'in hakimiyeti zayıfladığı zaman Bizans İmparatorluğunu yeniden kurmak.

Patrikhane Bizans'ı Rum kiliseleri içinde yaşatır gibi idi. Rum Patrik, metropolit, papaz ve piskoposları kiliselerde dua ve vaizleri, mektep ve medreselerdeki ders talimatları ile eski Bizans ruhunu yaşatmaya çalışıyorlardı.³²

Fener Patrikhanesi'nin ve Rumlar'ın Bizans İmparatorluğu'nu diriltirek, Küçük Asya'nın Helenleştirilmesi; Balkanlar ve Anadolu'da Türk hakimiyetine son verilmesi idealine "Megali İdea" (Büyük Fikir) denilmekte idi³³ ve Patrikhane kendini Bizans'ın mirasçısı sayıyordu, onu canlandırmak da en büyük hedefiydi.³⁴

Patrikhane'nin Türk milli düşüncesini ve kurumlarını yok etmek için 1884 tarihli ders kitabında yazdığı şu cümleler ilginçtir:

1. Türkler'i ezeli bir düşman olarak Rumlar'a tanıtmak.
2. Türkler'in en ufak hatalarını büyüterek Avrupa'ya duyurmak.
3. Türkler'i iktisaden çürütmek, bol faizli krediler açmak, ağır şartlarda rehin kabul etmek.
4. Türk milletini ahlak, milliyet, din ve gelenekleri bakımından çürütmek.
5. Türk hükümrânlığını baltalamak.

³² Süleyman KOCABAŞ, Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi, Bayrak Yay., İstanbul 1984, s.27.

³³ Süreyya ŞAHİN, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, Ötüken Yay., İstanbul 1980, s.126.

³⁴ ŞAHİN, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi, s.345.

6. Türk halkı arasına daima fitne-fesat sokarak devlet ile milletin arasını açmak.³⁵

Ondokuzuncu yüzyıldaki gelişmelere bakılacak olursa, Rumlar'ın yukarıda söz edilen prensiplerini titiz bir şekilde uyguladıkları görülmektedir. Devlet içindeki nüfuzlu konumları onların işlerini daima da kolaylaştırmıştır. Devlet bilhassa XVII.yüzyıldan itibaren Avrupa ile münasebetlerinde Rumlar'ın tercümanlığına müracaat etmiştir. Onların Divan-ı Hümayun'da tercümanlık görevlerinin yanısıra Eflâk-Boğdan Beylikleri'ne atanmaları³⁶ da kendilerine gösterilen itimadın bir sonucudur. Buna rağmen Rumlar, devletin dış ilişkilerine ait vâkıf oldukları gizli bilgileri yabancı devletlerle paylaşmışlar ve böylece Yunanistan'ın bağımsızlığı için onlarında desteğini temin etmişlerdir. İngilizlerin XIX.yüzyıl ortalarında İstanbul Büyükelçisi Lord Stratford hatıralarında Rumlar'ın devlete ihanetleri ile ilgili olarak şöyle demektedir:

"Bu kadar affedilmez hatanın bir şahsın gafleti neticesinde vukua gelebileceğine inanmak güçtür. Sefaretteki vesikaları ibretli bir romanın meraklı safhaları halinde tetkik ettim. Bab-ı Ali ihanetin farkında olmadığı gibi ihtimalde vermemişti. Benim İstanbul'da vazifeye başladığım sene, Etnik-i Eteryâ dünya yüzünde Hellenizmi ütöpik olduğu kadar cazip rüya halinde cihana yaymaya muvaffak olmuştu. Yunan İstiklâli onun eseri idi. Kırım Harbi sırasında Atina'nın kaypak durumunun kaynağına inmek istedim ve bunu da 1821 senesinde, Osmanlı Devleti'nin harici işlerini idare eden Reisülküttablığında devletin resmi

³⁵ KOCABAŞ, a.g.e., s.33-35.

³⁶ ŞAHİN, Fener Rum Ort.Patr., s.344.

tercümanı olan Fenerli Rum Beyleri'nin en tanınmış ailelerinden Alexandr Sutzonun Sefaretimize verdiği gizli raporunda buldum.

Bu adam resmen bizim casusumuz idi. Oldukça büyük bir para alıyordu. Osmanlı devletinin idaresinde herşeyi onun kadar bilen başkalarının da büyük devletlerin emrinde olduklarına şüphe yoktu. Bu mevzu üzerinde fikrini sorduğum sadrazam Mustafa Reşit Paşa bana;

- Bu kadar aşırı ve dayanıksız güvenin müdafaasını yapıyorum zannetmeyiniz. Fakat bu Rum Beyler'i, o kadar mükemmel şartlar ve itibarda idiler, kendileri din ve ırk farklarına rağmen o kadar müsavi şartlar ve hatta imtiyazlar içinde idiler ki, hain olabilmeleri, vazifeleri olan sadakatten daha zor ve güçtü. Topyekun bir nankörlük nasıl düşünülebilirdi? demişti.³⁷ Rumlar'ın basın yoluyla Avrupa devletlerinin desteğini elde ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim 1856 da Islahat Fermanı'nın, ilan edilmesiyle eski üstünlüğünü kaybeden Patrikhane, basın yoluyla Avrupa'nın müdahalesini sağlamaya çalışmıştır.³⁸ Propaganda sahasındaki etkileri de tartışılmazdı. Büyük devletlerin büyükelçilik ve konsolosluklarında yaptıkları tercümanlık görevlerinden yararlanarak o devletleri, kendi masallarına ve onların refah memurlarını, misyonerlerini ve ruhani liderlerini kendi davalarının gerçek olduğuna inandırıyorlardı. Çoğu kez, Batılı bir gazeteci onların çığırtkanlıklarıyla tuzağa düşüyor, hikayelerini çevreye yayıyordu. Dahası, Osmanlı ülkelerindeki Avrupalı diplomatlar ve gezginciler, kendileri gibi aynı dinden olan ve

ekseriyetle yabancı dilleri bilen bu kişilerin tuzağına düşerek onların yalanlarını geniş ölçüde yayıyorlardı.³⁹

3.FİLİK-İ ETERYA CEMİYETİ

31. Cemiyetin Kuruluşu

Filik-i Eteryay Cemiyeti 1814 yılında, Rusya'nın Odesa (Hocabey) liman şehrinde ikisi Rum biri Bulgar olmak üzere üç tüccar tarafından kuruldu.¹ Derneğin kurucuları Skufas, Emmanuel Ksanthos adlı iki Rum ile Yanyalı Atmas Çakalof adlı bir Bulgar idi.²

Cemiyetin Odesa'dan önce Pariste kurulduğu anlaşılmaktadır. 1814'te Elbe'den dönmüş olan Napolyon'un muvafakatıyla Paris'te bir cemiyet kuruldu. Cemiyetin hamisi, Fransa'nın eski İstanbul elçisi ve "Hemen" dostu Choiseul-Gouffier idi. Aynı cemiyete mensup kardeşlerden biri olan Athanasius Çakolof, Paris'ten Bükreş'e ve Moskova'ya giderek buralarda cemiyetin yeni şubelerini açtı. Ruslar'ın kutsal şehirlerinde ve Odesa'da çok geçmeden bu bir "Dosiluk Cemiyeti" halini aldı.³

³⁹ Salahi SONYEL, "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü", Belleten, C.XLIX, s.195, 1986, s.653.

¹ KARAL, a.g.e., s.109.

² HATİPOĞLU, a.g.e., s.9. Ayrıca Driault, cemiyetin kurucuları arasında Çakalof yerine Dikeos adlı bir Rum olduğundan bahsetmektedir. Bkz. a.g.e., s.181.

³ Necati TURSAN, Yunan Sorunu, 3. Baskı, Ankara 1987, s.36, Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea, s.19, SALIŞIK, a.g.e., s.147., HATİPOĞLU, a.g.e., s.9. HAMMER, Büyük Osmanlı Tarihi, Çev. B.Sıtkı Baykal, c.9, İstanbul 1992.

³⁷ KUTAY, a.g.e., s.23-24.

³⁸ ENGELHARDT, aynı eser, s.145.

Cemiyetin kurucularından olan Ksanthos bir masondu ve gizli girişimlerde nasıl hareket edilmesi gerektiğine dair bilgi sahibi idi. Ksanthos küçük cemiyetler ile Yunan emellerine ulaşmanın çok zor olduğunu düşünüyordu. Bir gün arkadaşlarına:

"Eski Yunan evlatları Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir kalıntısıdır. Osmanlı Devleti'nin elinde esir ve onursuz olarak yaşamaktadırlar. Bunları kurtarmak Yunan ulusu için en büyük bir hizmettir."⁴

Böylece Ksanthos ve arkadaşları Eterya ton Filikon (Filik-i Eterya = Dostluk Cemiyeti) diye de anılan örgütü oluşturdular ve Batı Avrupa'daki gizli mason cemiyetlerinin kuruluş ve işleyiş usullerini benimsediler.⁵ Cemiyetin kurulduğundan Çar'ın haberi vardı. Hatta kendisine cemiyetin başkanlığı teklif edilmişti.⁶

Cemiyette disiplin çok yüksekti. Cemiyetin sırrını açığa vuran ve cemiyetten tehditlerle para sızdırmak isteyen iki üye, cemiyet tarafından öldürmüştü.⁷

3.2. Cemiyetin Üyeleri

Cemiyetin gizliliğe önem vermesinden dolayı cemiyetin başında kimin olduğu saklanmakta, bu konuda esrarengiz bir hava estirilmekte, ancak bu kişinin Çar I. Alexandr veya Kapudistriya olabileceği ima edilmekteydi.⁸ Cemiyetin başında Çar'ın yaverlerinden Kont Kapodistriya'nın

olduğunu söyleyenler varsa da⁹ bu konudaki yaygın görüş Alexandr İpsilanti olduğu yönündedir.¹⁰

İhtilalci karakterdeki bu örgüt mali problemlerini çözmek amacıyla bünyesine -gerektiğinde zor kullanarak- öncelikle büyük tüccar ve armatörleri kaydediyor, ayrıca halk üzerinde daha etkili propoganda yapabilmek için papazları kullanıyordu. "Apostol" diye anılan bu görevli papazlar Rum unsurunun bulunduğu bölgelere (Mora, Yunanistan, Adalar v.s.) hatta Tuna boyuna, Sırbistan'a ve Bulgaristan'a kadar dağılılarak üye kaydetmeye ve taraftar kazanmaya çalışıyorlardı.¹¹ Cemiyete girenler, gerektiği vakit, servetlerini ve hayatlarını feda etmeye ve cemiyetin projeleri hakkında tam bir sır tutmaya, yemin ederek söz vermişlerdi.¹²

Kısa zamanda örgütün Osmanlı toprakları üzerinde bir çok şubesi açıldı. Özellikle İstanbul, İzmir, Sakız, Bükreş, Yaş, Yanya ve Trieste gibi önemli merkezlerde açılan şubeler örgüt üyelerinin hızla çoğalmasını sağladı.¹³

Eterya kurucuları Osmanlı ülkesinin her tarafında olduğu gibi, Moskova, Viyana, Paris gibi büyük şehirler arasında da dolaşarak hem üyelerini hem varlıklarını arttırmışlardır. Osmanlı Devleti'nde böyle gizli işleri takip edecek bir kuruluşun

⁴ SALIŞIK, a.g.e., s.147.

⁵ HATİPOĞLU, a.g.e., s.10.

⁶ KARAL, a.g.e., s.110.

⁷ Türk Yunan İlişkisi ve Megali İdea, s.20.

⁸ HATİPOĞLU, a.g.e., s.10.

⁹ Ahmet CEVDET PAŞA, Cevdet Paşa Tarihinden Seçmeler II, Haz. Sadi İrmak, B.K. Çağlar, MEB. Yay., İstanbul 1994, s.217.

¹⁰ İlber ORTAYLI, a.g.e., s.71, Karal, a.g.e., s.110, Kutay, a.g.e., s.20 vd.

¹¹ HATİPOĞLU, a.g.e., s.10.

¹² KARAL, a.g.e., s.110.

¹³ Osmanlı Ans., C.6, s.46.

olmamasından cesaret alarak fikirlerini serbestçe yaymışlardır. Mora, Arnavutluk, Tırhala gibi yerlerdeki paşaların saraylarında hizmet gören Rumlar'ın hemen hepsi cemiyetin üyesi oldular. Anadolu kıyılarındaki Rum tüccarları, İstanbul'daki en gözde Rum aileleri de cemiyete üye idi. Cemiyet gizli idi, ama ülküsünü yayan, dinleyeni coşturan şarkıları meydanlarda söylenir olmuştu.¹⁴

Cemiyetin üyelerinin %54'ü tüccar, %13'ü doktor ve avukat, %12'si esnaf, %10'u papaz, %9'u klefle (eşkiya-kolcu) ve %12'si köylü ve zanaatkarlardan oluşuyordu.¹⁵ Cemiyetin başkanlığına getirilen İpsilanti kendi imzası ve özel mührü ile mühürlenmiş mektupları Osmanlı sınırları içinde yaşayan Yunanlılar'a gönderdikçe cemiyetin gücü sürekli artmaktaydı.¹⁶ Çar'ın yaverinin cemiyetin başkanı olması İstanbul'daki Eteryacılar'ın sayısını artırdı. İşin genişlediğini yayıldığını ve önemli kimseler tarafından benimsendiğini öğrenen ve o vakte kadar kuşkulu ve çekingen davranan Rumlar da cemiyete girmeye ve birbirleriyle yarışircasına el altından yararlı olmaya koyuldular. İstanbul Rum Patriği Grigoriyos artık bir din adamı olmaktan çıkıp gizli bir siyasi cemiyetin baş elemanlarından biri olmanın yolunu buldu.¹⁷

3.3. Cemiyetin Amaçları

Cemiyetin amacı, sözde Osmanlılar'ın Hristiyan tebaası arasında eğitim-öğretimi

yaymaktı.¹⁸ Aslında bu derneğin gizlilikten sıyrılarak bir yardımlaşma kuruluşu olarak ortaya çıkarılmasından sonra geliştirdiği söylemiydi.¹⁹ Derneğin esas gayesi Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı bütün Rumlar'ı ve ülkelerini içine alan bir devlet kurmak, yani Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltmekti.²⁰

Cemiyet amacına ulaşabilmek için Balkanlar'daki Hristiyanları Rum olsun olmasın bir bütün olarak ele aldı ve hepsi üzerinde aynı propogandayı yaptı. Esas amaç Rumlar'ı Osmanlılar'a karşı isyana teşvik etmektir. Bu arada mümkün olursa diğer Balkanlı Hristiyan toplulukları da isyana karıştırmaktı.²¹ Rumlar arasında mücadele için birlik ve beraberlik kurulmaya çalışırken Rum olmayan Hristiyanlar da silahlandırıldı.²²

İlk hedef Eflak ve Boğdan'ı ayaklandırarak orada bir ordu kurmaktır. Sonra o ordu ile Mora'ya inerek bütün Balkanlar'ı Grekleştirmekti. Daha o zamanlar hayalperest Yunanistan, Romanya ve diğer Balkanlar'da "Büyük Yunanistan" fikri olmuştu. Çünkü Eflak ve Boğdan'da Fenerli Rum Beyleri egemendi.²³ Bu ilk hedefe ulaşmakta başarı sağlamak için Rum olmayan unsurların da isyan etmesini

¹⁸ KARAL, a.g.e., s.109.

¹⁹ TUNAYA, a.g.e., s.504.

²⁰ Ahmet CEVDET PAŞA, a.g.e., s.217, KARAL, a.g.e., s.110. HAMMER, a.g.e., s.253.

²¹ HATIPOĞLU, a.g.e., s.10. Misha Glenny, balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik Savaş ve Büyük Göçler, Türkçesi Mehmet Harmancı, İst. 2001, s. 38.

²² Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea, s.21.

²³ TURSAN, a.g.e., s.38.

¹⁴ Tarık Zafer TUNAYA, Türkiye'de Siyasal Partiler I, İstanbul 1988, s.504.

¹⁵ GÜREL, a.g.e., s.27.

¹⁶ SALIŞIK, a.g.e., s.151.

¹⁷ AHMED CEVDET PAŞA, a.g.e., s.218.

sağlamak amacıyla onların nüfuzlu kişilerini de kışkırtıyorlardı.²⁴

Büyük Helen Devleti (Bizans İmparatorluğu) kurmak amacıyla olan Alexandr İpsilanti, bayrağının üzerine anka kuşunun yanısıra Aziz Konstantin ve Aziz Helena'yı da koymuştu.²⁵

İşte Rumlar'ın Osmanlı Devleti içindeki imtiyazlı neredeyse özerk konumları, Akdeniz'deki ticari faaliyetleri, hem doğu hem de batı Avrupa ile kurdukları ilişkiler ve Filik-i Eterya'nın faaliyet programı ve çalışmaları Osmanlı'ya karşı isyana yönelik düşünce ve eylem potansiyelini geliştirirken Avrupalılar'da Yunan meselesi ile yakından ilgilenir olmuşlardı.²⁶

3.3.a. Megali İdea (Büyük Fikir)[*]

Megali İdea; Yunanlılar'ın geçmişte yaşamış oldukları iddia edilen toprakları, başta başşehir Konstantinopolis (İstanbul) olmak üzere ele geçirip, eski Bizans'ı diriltmek ve iki kıtalı, beş denizli büyük bir Yunanistan ve Batı Anadolu [Ortam ve şartlara göre Karadeniz kıyılarında bir Pontus-Rum yönetiminin kurulması], deniz olarak da Karadeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi, Akdeniz ve İyon Denizi'dir.²⁷

Bu sınırı daha da geniş tutarak Hindistan'a kadar Büyük Yunanistan farzedenenler de vardı. Zira onlara göre Büyük İskender'in ayak bastığı yerler Helenler'e aitti. Buralara Yunan kültürü bulaştığı için Yunanlılar'ın olması gerekirdi.²⁸

Bu ülkünün en önemli savunucusu kendisini Bizans'ın varisi sayan Fener Rum Patrikhanesi oldu.³⁰ XIX.yüzyıldan sonra milliyetçilik fikri de Megali idea düşüncesini kuvvetlendirdi.

Osmanlı hakimiyetinde imtiyazlı durumda olan Rum Kilisesi, diğer Hristiyanlar üzerindeki etkinliğini bu amaç için kullanırken diğer taraftan da Osmanlı bürokrasisinde edindiği önemli yeri de aynı amacın gerçekleşmesi için kullandı. 30 XIX.yüzyılda Eski Yunan'ın Avrupa medeniyetlerine beşiklik ettiği düşüncesi Avrupalı aydınların eski Yunan kültürüyle daha fazla ilgilenmelerine yol açmıştı. Hatta bir Yunan hayranlığı oluşmuştu. Özellikle Fransa'da Voltaire, Chenier ve İngiliz Lord Byron gibi şair ve yazarlar Rumlar lehinde, Türkler aleyhinde yazılar yazdılar. Avrupa'da yaratılan bu atmosfer bu ülkenin siyasilerini Osmanlı Devleti'ni kendi çıkarlarına ters düşmeyecek şekilde parçalamak düşüncesine itti.³¹

3.3.b. Cemiyetin Faaliyet Programı

1- Yunan milletinin tam istiklalinin temini

²⁴ HATİPOĞLU, a.g.e., s.10.

²⁵ HAMMER, a.g.e., s.257.

²⁶ HATİPOĞLU, a.g.e., s.12.

[*] Megali İdea tabiri ilk kez 1844 yılında, Yunan Meclisi'nde Yani Koletti tarafından kullanıldı. Filik-i Eterya'nın faaliyet programı ve beyannamelerinde bu ifade kullanılmadı. Ancak cemiyetin amaçları ile megali ideanın kapsamı aynı olduğu için bilgi verilme ihtiyacı duyulmuştur. Deyimin ilk kez kullanılmasına dair bkz. Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea, s.29.

²⁷ HATİPOĞLU, a.g.e., s.29.

²⁸ H.Fikret ALASYA, "Megali Etniki Eteria'nın Yeni Uzantısı" "Filiki Eteria", Türk Kültürü, s.157, Kasım (1975), s.28.

³⁰ ŞAHİN, a.g.m., s.....

³⁰ HATİPOĞLU, a.g.e., s.30.

³¹ HATİPOĞLU, a.g.e., s.12.

2. Batı Trakya ve Selanik'in Yunanistan'a ilhaki
3. Ege Adaları'nın Yunanistan'a ilhaki
4. Oniki Ada'nın Yunanistan'a ilhaki
5. Girit Adası'nın Yunanistan'a ilhaki
6. Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhaki
7. Pontus-Rum hükûmetinin kurulması
8. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaki
9. İmroz ve Bozcaada'nın Yunanistan'a ilhaki
10. İstanbul'un ele geçirilmesi ve Bizans İmparatorluğu'nun canlandırılması.³²

Filik-i Eteryâ en büyük amacı olan bu programı uygulamak için önce Mora'da; sonra Ege Adaları, Girit ve Kıbrıs'ta ayaklanmalar çıkarmıştır.³³

3.4. Cemiyetin Dış Bağlantıları

3.4.a. Fener Rum Patrikhanesi İle İlişkileri

Rum-Ortodoks cemaati Gayrimüslimler içinde en seçkin idari-adli statüye sahipti. Patrikhane Ortodoksların en yüksek mercii idi, imtiyazları diğer cemaatlerden fazlaydı. Üstelik bu kilise sayesinde; Yunanca ve Roma hukuku yaşayabiliyordu. Balkanlar ile Ortadoğu'da yaygınlık ve üstünlük sahibiydi. Rumlar seçkin devlet görevlerine sahipti. Eflak-Boğdan Voyvodalıkları ve Divan-

Hümayun tercümanlıkları bunların en önemlileri idi.³⁴

Bütün bunlar Rum Ortodoks Kilisesi'ni, ana amacı olan Bizans İmparatorluğu'nu diriltmek düşüncesinden uzaklaştırmadı, hatta bunlar nihai amaca ulaşmada bir araç olarak kullanıldı.³⁵

Filik-i Eteryâ'nın Odesa'da kurulup da, Osmanlı toprakları ve Avrupa'da şubeler açmasından sonra, cemiyetin gizli merkezi olarak İstanbul Fener'de Rum Beylerinden Eksatto'nun evi seçilmişti.³⁶ İhtilaf fikrini yaymak ve teşkilat yapmak üzere İstanbul'da üç kişilik bir komite kuruldu. Eflak Beyi Kalimaki ve İstanbul Rum Patriği Grigoryas cemiyetin nüfuzlu üyelerindendi.³⁷

Rumlar, Fatih'in kendilerine büyük bir hoşgörü örneği olarak verdiği imtiyazları sabit amaçları için kullandılar. Ege ve Akdeniz kıyılarında Papaz Mektepleri açtılar. Sadece Ege'de 14 tane Metropolitlik kurdular. Divan-ı Hümayun tercümanı olan Fenerli Rum Beylerinden Alexandr Sutzonun 1821'de İngiliz sefaretine verdiği bilgilerden,³⁸ Filik-i Eteryâ'nın başta Ege bölgesi olmak üzere Rumluğun yaygın olduğu bölgelerde teşkilatını köylere kadar tamamladığı, kiliselerin halkı bu yolda eğittiği; Aynaroz, Heybeliada, İzmir, Ayvalık ve Atina'daki Ruhban Okulları'nda yetiştirilenlerin Rum ve Yunanlılar'

³² SALIŞIK, a.g.e., s.149, Türk-Yunan ilişkisi ve Megali İdea, s.22.

³³ TURSAN, a.g.e., s.41.

³⁴ İlber ORTAYLI, "Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu", Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri, Ankara 1986, s.165.

³⁵ HATİPOĞLU, a.g.e., s.30.

³⁶ SALIŞIK, a.g.e., s.150.

³⁷ KARAL, a.g.e., s.110.

³⁸ KUTAY, a.g.e., s.37.

ayaklanmaya hazırlayacak bilgileri öğrendikleri anlaşılmaktadır.³⁹

Öte yandan devletin dışişlerini Divan-ı Hümayun tercümanlığı gibi görünürde mütevazı ünvan ile ellerinde bulunduran Fenerli Rum Beyleri, cemiyetin gözü ve kalbi idiler: Fatih Sultan Mehmet'in fermanına dayanılarak ve sarayda devletin ileri kademelerinde çeşitli yollardan elde edilmiş şahsiyetlerin aracılığı ile padişah II.Mahmud'dan müsaade alınmış, ülkenin her tarafındaki Ortodoks kiliselerinin tamirine başlanmıştı. Aslında bu işle uğraşacak olan kalabalık kadro, her gittiği yerde cemiyetin şubesini kuruyordu. İane makbuzları bastırılmış, papazlara dağıtılmıştı. Merkez Rumeli'de Atina, Anadolu'da İzmir idi.⁴⁰ İstanbul'da Patrikhane binasının çevresinde yapılmış küçük binalarda, misafir kisvesi altında gelen keşişlere nasıl davranacakları öğretiliyor, hatta daha da ileri gidilerek binanın mahzen bölümünün silah deposu haline getirildiği tesbit ediliyordu.⁴¹

Fener Rum Patriği ve Grigoryas ve cemiyet üyeleri geliştirilen şifre ile hazırlıkların ne yönde gittiğine dair sürekli haberleşiyorlardı.⁴²

Patrikler bu tarz Türklüğe düşmanlık gösteren davranışlarını her dönemde sergilediler. Kökenleri ve yetişme tarzları sebebiyle her zaman Türklük aleyhinde çalıştılar. Osmanlı tarihinde bu nedenle

cezalandırılan patrikler vardır. III. Partenios bu sebeple 1657 yılında idam edilmiştir.⁴³

3.4.b. Osmanlı Devlet Adamları ile İlişkileri

-Divan-ı Hümayun Başkatibi Halef Efendi'nin Çalışmaları

Mehmed Said Halet Efendi, Kırımlı hademelikten kadı olmuş Hüseyin Efendi'nin oğlu idi. 1761'de doğdu. Bâb-ı Ali'ye, oğluna Türkçe dersi verdiği Fenerli Rum Beyleri'nden Divan-ı Hümayun tercümanı Kalimaki Bey tarafından tavsiye edildi. Kalimaki Bey, Tersane Emin'i olunca Rumca bilen Halet Efendi'yi yanına aldı ve sadrazam Yusuf Ziya Paşa'ya takdim etti. Zeki, terbiyeli ve bilgili olan Halet Efendi Paris'e Ortaelçi olarak gönderildi. 1805'te İstanbul'a dönünce dışişlerinde görev almıştır, dolayısıyla Rumlar'ın tercüman olarak görev yapmalarının yüzünden burada onlarla daha çok yakınlaşmıştır. Bilgili ve zeki olması onun sarayda kısa sürede yükselmesini sağlamış, hatta padişah üzerinde de önemli bir etki sahibi olmasına sebep olmuştu.⁴⁴

Halet Efendi, kendi şahsının yükselmesi ve nüfuzunun artması için Fener Patrikhanesi ile devamlı işbirliği halinde bulunuyordu. Zaten kendisi Fenerli Rum Beyleri'nin katipliğinden yetişmiş ve onların ideallerini güden hain bir kişi idi. Yeniçerilere verilecek ulufeleri Rumlar'dan

³⁹ Aynı eser, s.24.

⁴⁰ Aynı eser, s.29.

⁴¹ Aynı eser, s.39.

⁴² SALIŞIK, a.g.e., s.151.

⁴³ Yavuz ERCAN, "Türk Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesi'nin Rolü" Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri, Ankara 1986, s.203.

⁴⁴ KUTAY, a.g.e., s.31-33.

temin ediyor, ulufeyi sağladığı için Yeniçeriler tarafından tutuluyordu.⁴⁵

Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa Filik-i Eteryay ile Fener Rum Patrikhanesi'nin işbirliğini ve büyük bir Rum İsyanı için çalışmalar yaptıklarını Bab-ı Ali'ye bildirdi. Ne var ki padişahın mühürdarı olan fakat gerçekte Fener Rum Patrikhanesi'nin bir üyesiymiş gibi çalışan Halet Efendi onların müdafaasını üzerine aldı. Ali Paşa'ya husumet duyan Halet Efendi onun ihbarlarını her defasında yalanladı, hatta onu sarayın gözünden düşürmeyi başardı.⁴⁶

Fakat Mora'dan bir isyan hazırlığı olduğuna dair İngiliz Elçisi'nin de ihbarda bulunması üzerine Halet Efendi, aslında Filik-i Eteryay'ın üyelerinden olan Divan tercümanı Nikola Maruzi'yi incelemeler yapmak üzere Mora'ya gönderdi. Maruzi hazırladığı raporunda Rum reayasının kesin sadakatinden bahsetmekle Halet Efendi'nin Tepedelenli hakkındaki suçlamalarında haklı olduğu düşüncesini uyandırdı.⁴⁷

Halet Efendi'nin fenalıkları bununla da kalmadı. Zamanın padişahı II.Mahmud'un disiplinsizliklerine ve devlet büyüklerine karşı kötü tutumlarına şahit olduğu Yeniçeriler'i yola getirmek isteğine çeşitli dış gailer meydana getirerek engel olmuştur.⁴⁸ Çünkü yeniçerilerin varlığı kendi mevkiini sağlamlaştırmak için çok önemliydi.⁴⁹

Tepedelenli Ali Paşa

Tepedelenli Ali Paşa (1774-1822) devlete yararlı hizmetlerde bulunmuş, kıymetli Osmanlı İdarecilerinden birisiydi. 1877'de Yanya Valisi olduktan sonra oğullarıyla birlikte Mora ve Batı Yunanistan'da büyük bir nüfuz kazanmış ve otorite sağlamıştır. Burada Dalmaçya kıyılarına yerleşen Fransızlar'ın faaliyetlerini engellediği gibi, Rumlar'ında toplu halde isyana girişmelerini önliyordu.⁵⁰

Rum ihtilalcilerinin Viyana'da toplanarak ihtilal meselesini müzakere edeceklerini haber aldığı anda hizmetinde bulunan Rum doktoru bir bahane ile Viyana'ya gönderdi. Bu Rum doktoru vasıtası ile ihtilalciler hakkında topladığı bilgileri saraya bildirdi ise de Halet Efendi padişahı Ali Paşa'nın haksız olduğuna inandırdı.⁵¹ Hatta Mora'da incelemeler yapan Maruzi Bey'in Rum halkı devlete sadıktır yönündeki raporu Tepedelenli'yi haksız duruma düşürdü.

Halet Efendi, adeta Mora İsyanı karşısında tek engel olan Tepedelenli ile uğraşılıyor, onu gözden düşürmek, zorla kışkırtıp asi yapmak için elinden geleni yapıyordu.⁵² II. Mahmud saray entrikaları sonunda Tepedelenli'nin valiliğini ve vezirliğini elinden aldı (1820). Bu durum Ali Paşa'nın isyan etmesine yol açtı.⁵³

Böylece başlayan olaylar zinciri Batı Balkanlar'da milliyetçilik hareketlerini bastıracak son gücü de yok etmek

⁴⁵ Türk-Yunan ilişkileri ve Megali İdea, s.24.

⁴⁶ Aynı eser, s.24, SALIŞIK, a.g.e., s.153.

⁴⁷ KARAL, a.g.e., s.111.

⁴⁸ Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea, s.25.

⁴⁹ AHMET CEVDET PAŞA, a.g.e., s.218.

⁵⁰ Cavid BAYSUN "Ali Paşa, Tepedelenli" İA, C.I, s.344, Ahmet UZUN "Tepedelenli Ali Paşa ve Mal Varlığı", *Bellekten*, C.LXV, s.224, Aralık 2001, s.1041 v.d., Osmanlı Ans., C.6, s.46.

⁵¹ SALIŞIK a.g.e., s.153.

⁵² AHMET CEVDET PAŞA, a.g.e., s.218.

⁵³ Osmanlı Ans., c.6, s.47.

yolundaydı. Ali Paşa ve oğullarına karşı kara ve deniz seferleri hazırlandı (Nisan 1920). Ali Paşa'nın İstanbul'daki dostları kendisinin bağışlanmasına çalıştılar. Ancak Ali Paşa sonunda Halet Efendi'nin üstün çıkacağını tahmin ettiğinden kendi savunmasını hazırladı ve Yunan milliyetçilerinden yardım istedi. Yunan milliyetçileri de Ali Paşa'nın dostluğundan yararlanarak kendi taraftarlarını artırdılar. Bab-ı Ali, Paşa'yı asi ilan etti. Osmanlı askerleri topraklarını işgal ettiler, kendisi Yanya'da kuşatmaya alındı (Ağustos 1820). Kuşatma bir yıl sürdü, sonunda kıtlık başladığı için padişahın kendisini affedeceğini de zannederek teslim oldu. Halet Efendi bu durumu kendi açısından kullandı ve Ali Paşa'nın idam edilmesini sağladı.⁵⁴ Fakat bu durum en çok Rumlar'ın işine yaradı. Çünkü üzerlerindeki en büyük baskı unsurundan kurtulmuş oldular.⁵⁵

3.4.c.Diğer Devletlerle İlişkileri

XVII.yüzyılda Osmanlı Devleti çökmeye başlayınca özerklik ve bağımsızlık emeline kapılan kimi Hristiyan azınlıklar, büyük devletlerle, özellikle Ortodoks Rusya ile düzen çevirmeye başladılar. Rusya, Osmanlı ülkelerine karşı beslediği askeri ihtiraslarında⁵⁶ azınlıkları değerli

bağlaşıklar veya aletler olarak görüyor; Akdeniz'in ılık suları doğrultusunda yayılmak amacı güden düşlerini gerçekleştirmek için, Padişahın, özellikle kendileriyle Ortodoks dini verasetini paylaştığı Hristiyan uyruklarının dini duygularını ve ulusal emellerini kışkırtarak, Osmanlı gücünü içeriden yıkmaya çalışıyordu.⁵⁷

1656 yılının Paskalya gününde Romanof soyunun ikinci çarı, Aleksı Mikayloviç heyecanla ağlayarak, Yunan tüccarlarını yanaklarından üç kez öpmüş ve onlara "Bir gün tutsaklıklarına son verebilmek" isteğini açıklamıştı.⁵⁸

Osmanlı Devleti içinde yaşayan Rumlar'ı ayaklandırmak için ilk teşvik ve tahrik şüphesiz ki Rusya tarafından gelmiştir.⁵⁹ Rus Çarları saraylarına Rumlar'ı doldurmuşlar, onlara önemli görevler vermişlerdi. Bunlar sonraları Balkanlar'ın ve Yunan ayaklanmalarının başlıca hazırlayıcısı olmuşlardır.⁶⁰ Aslında Rusya yalnız Yunanistan'ı değil, tüm Balkanlar'ı ayaklandırıyor, kışkırtıyor, karıştırıyordu.⁶¹ 1806 yılında Rusya, Osmanlı Devletine karşı musahamata başladığı zaman, Rumlar'ı genel bir ayaklanmaya sürüklemek için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Baba İpsilanti, küçük bir ordu teşkil etmiştir. Binbaşı Nikolaos Pangal'ın komutası altındaki bu ordu Rum reayanın toplanma merkezi olmuştur. Fransızlar, Pangal'ın beyannameleri ile kışkırtılan Rum halkın

⁵⁴ SHAW-KURAL, a.g.e., s.45.

⁵⁵ Osmanlı Ans.gös.yer., s.47.

⁵⁶ Rusya esasları Çar Petro tarafından belirlenmiş olan ve O'nun Vasiyetnamesi'nde yer alan şu politikayı hedef olarak tesbit etmişti. İstanbul alınarak Bizans İmparatorluğu yeniden kurulacak, Osmanlılar ve diğer ülkelerin hakimiyetinde olan Ortodoks hristiyanları kurtararak Rus bayrağı altında toplanacaklar. Çar'ın vasiyetnamesi için bkz. Mehmet SARAY, Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi, MEB Yay. İst.1998, s.63-66.

⁵⁷ SONYEL, a.g.m., s.651.

⁵⁸ TURSAN, a.g.e., s.26.

⁵⁹ HAMMER, a.g.e., s.240.

⁶⁰ TURSAN, a.g.e., s.26.

⁶¹ Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea, s.23.

Osmanlı devletine karşı isyan edeceğinden korktuklarını belirtmişlerdir.⁶²

Ruslar, Filik-i Eterya Cemiyeti'nin kuruluşuna da destek verdiler. Cemiyet bir Rus kenti olan Odesa'da kuruldu. Cemiyetin amacı, Çar'ın yardımıyla Osmanlı topraklarında ayaklanmalar çıkartmaktır.⁶³ Cemiyetin başında Çar'ın harp yaveri olan A.İpsilanti bulunuyordu, cemiyetin gizli onursal başkanı da güya Çarın kendisi idi.⁶⁴ Derneğin önemli üyelerinden olan Rusya Sefiri Kapodistrias aynı zamanda Çarın danışmanıydı. Yunan bağımsızlığını amaç edinmiş cemiyetlere yardım etmesi ile tanınmıştı.⁶⁵

Rusya'nın Balkanlar'daki özellikle Rumlar'la ilgili çalışmaları; bilhassa Fransa'yı yenmesi, 1815 Viyana Kongresi ile Avrupa'da ön plana çıkması ve Çar'ın danışmanı Kapodistrias'ın telkinleriyle daha da arttı.⁶⁶

Fransa'da Yunan Bağımsızlığını destekleyen bir politika izlemekteydi. Daha Napolyon'un Yedi Adalar'ı işgali sırasında burada yaşayan halka milliyetçilikten söz etmiş ve bağımsızlık telkininde bulunmuştur.⁶⁷ Napolyon 1814'te Elbe Seferi dönüşünde, Paris'te Yunan bağımsızlığını amaçlayan bir cemiyet kurulmasına izin vermişti. Hatta cemiyetin hamisi Fransa'nın eski İstanbul elçisi ve Helen dostu Gouffier idi.⁶⁸ Fransa'nın

amacı Balkanlar'da kendisine bağlı devletler kurmak ve bölgeye hakim olabilmektir.⁶⁹

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu farklı milletlerin oluşturduğu bir devlet olduğundan milliyetçilik sebebi ile çıkan isyanları, dolayısıyla da Rumlar'ı desteklemedi. Hatta Başbakan Metternich Eflak-Boğdan'da ayaklanan ve başarısız olunca kendisine sığınan A.İpsilanti'yi hapse attırdı.⁷⁰ Aynı zamanda Avusturya Rusya'nın Balkanlar'da ilerlemesinden rahatsızlık duyuyordu.⁷¹ İngiltere de Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana idi ve Rusya'nın Akdeniz'e inmesini hoş karşılamadığı için⁷² başlangıçta Rum isyanı ve Filik-i Eterya'yı desteklememiştir.⁷³

4.FİLİK-İ ETERYA CEMİYETİ'NİN FAALİYETLERİ

4.1. Filik-i Eterya Cemiyeti'nin Beyannameleri

1821 yılının ilkbaharında Alexandır İpsilanti Boğdan'da toplam 3 tane beyanname yayınladı. Bunlardan 6 Mart tarihli olan yerli Boğdan halkına hitaben, 8 Mart tarihli diğer ikisi Filik-i Eterya üyelerine hitaben hazırlanmıştır.¹ Beyannamelerde genel olarak yer alan Türkler, Dârâ ile Serhas'ın kadın mizaçlı, tembel tabiatlı torunlarıdır. Eski İranlılar'dan daha kolay mağlup edilebilirler² denildikten sonra şu konulara yer verilmiştir: Sırplar'ın

⁶² HAMMER, a.g.e., s.243.

⁶³ HAMMER, a.g.e., s.244.

⁶⁴ ORTAYLI, Ondokuzuncu s.71.

⁶⁵ SHAW-KURAL, a.g.e., s.44, DRIAULT, a.g.e., s.181.

⁶⁶ HATİPOĞLU, a.g.e., s.13.

⁶⁷ ARMAOĞLU, a.g.e., s. 83.

⁶⁸ HAMMER, a.g.e., s.244.

⁶⁹ ARMAOĞLU, a.g.e., s.83.

⁷⁰ Aynı eser, s.97.

⁷¹ Aynı eser, s.170.

⁷² Aynı eser, s.97.

⁷³ GLENNY, a.g.e., s. 51.

¹ HATİPOĞLU, a.g.e., s.18.

² Türk-Yunan İlişkileri ve Megoli İdea, s.23.

ayaklandırılması İşkodra'nın işgali için Karadağlılar'ın o istikamete sevki, Ali Paşa emrinde bulunan kaptanların cemiyete alınması ve bunun için senet teati edilmesi[*], İstanbul Patriği Grigoryos'un Akdeniz sahilindeki halk kandırması Osmanlı donanmasının yakılması hususunda müzakere yapılması, Filik-i Eterya'nın tasarrufunda bulunan tüccar gemilerinin isyanını temin için Kıbrıs'taki ianenin tahsili, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın işe müdahale edememesi çarelerinin düşünülmesi, yabancı devletler emrinde çalışan Rumlar'ın Mora'ya iadesi, Mora'ya silah ve cephane sevki.

Bu beyannamenin maddelerinden olan Osmanlı Donanması'nın yakılması fikri genel başkan tarafından kabul olunmamıştır. Yakılma yerine Osmanlı Donanması zabtedilirse Yunanlılar için özel bir kıymet olacağı düşünülerek yakılmasından vazgeçilerek zabtı yoluna gidilmesi ihtar ve tavsiye olunmuştur.³ Üçüncü beyannamede ise Yunan Halkına "İnanç ve Vatan için Dövüş!" denilmekte idi.⁴

Genel başkan tarafından cemiyet üyelerine genelgeler gönderilmekte ve eski Yunanlılar'ın cesareti ve şecaatlerinden, Yunan milletinin ezilmiş, perişan edilmiş, zavallı bir millet olduğu beyan edilerek tahrik olmaları sağlanmaktaydı.⁵

4.2. Filik-i Eterya'nın Faaliyetleri

[*] Ali Paşa 1820'de kendi Arnavutları'nı etrafında topladığı gibi, yazılı senetlerle garanti edeceği bir takım haklar vermek vaadiyle bazı Rumlar'ın taraftarlığını kazandı. Bkz. Hammer, a.g.e., s.246. Cemiyetin aynı yolla Ali Paşa'nın adamlarını elde etmeğe çalıştığı anlaşılıyor.

³ SALIŞIK, a.g.e., s.155.

⁴ HATİPOĞLU, a.g.e., s.18.

⁵ SALIŞIK, a.g.e., s.155.

Filik-i Eterya Cemiyeti'nin esas amacı Yunanistan'ın bağımsızlığı idi. Ancak Genel Başkan İpsilanti, ilk olarak Eflak ve Boğdan halkını padişaha karşı kıskırtıp kendisinin Yunanistan'da hazırladığı ihtilalin Osmanlılar'ın gözünden kaçmasını sağladı.⁶ Ayrıca İpsilanti bu şekilde Rus yardımını sağlamayı ve diğer Ortodoks toplumları ayaklandırarak Balkanlar'da genel bir isyan çıkarmayı ve bu yolla başarıya daha çabuk ulaşmayı umuyordu.⁷

İpsilanti, Rusya'da topladığı bir Yunan birliği başında Prut nehrini geçip Boğdan'a girdiğinde Laybach Kongresi toplantı halindeydi. Bunu duyan Çar I.Alexandr, çok sevinmiş İpsilanti için "Cesur Çocuk" demiştir. Fakat Matternich Çar'a, Laybach Kongresi'nin bu gibi ihtilalcı hareketleri bastırmak için toplantıyı hatırlatınca, Çar Alexandr İpsilanti'ye mektup yazıp "Türkiye'nin temellerini gizli bir dernek vasıtası ile dinamitlemek, bir İmparatora yakışmaz" diyerek İpsilanti'yi desteklemediğini bildirmiştir.⁸

Eflâk-Boğdan Fenerli Rum Beyleri tarafından idare edilmekteydi. Dolayısı ile buralardaki kötü yönetimin kaynağı Osmanlılar'dan çok İpsilanti'nin akrabaları olan Rum Beyleri olduğu için bölgede kendisine pek katılan olmadı.⁹ Bu şartlar altında 26 Haziran 1821 de Alexandr İpsilanti, üzerine gönderilen Türk kuvvetlerine yenildi ve Avusturya'ya kaçtı. Burada tutuklandı ve hapsedildi.¹⁰

⁶ SHAW KURAL, a.g.e., s.44, GLENNY, a.g.e., s. 68.

⁷ Bilal ŞİMŞİR, a.g.e., s.XIII.

⁸ ARMAOĞLU, a.g.e., s.170.

⁹ SHAW, KURAL, a.g.e., s.44.

¹⁰ HATİPOĞLU, a.g.e., s.18.

Bu teşebbüsün Yunanistan'da bir etkisi olmamasına karşın Prensliklerde milliyetçi bir hareketi başlattı. Fenerli Rumlar'ın buralardaki hakimiyeti sona erdi ve Romen birliği ve bağımsızlığı hareketi de başladı.¹¹

Boğdan'daki bu başarısız ayaklanmanın hemen ardından Mora'da Patras şehri merkez olmak üzere çok daha ciddi sonuçlar doğuracak olan yeni bir isyan başlatıldı. Patras Patriği Germanos'un önderliğinde Kalavitra'da başlayan ayaklanma kısa zamanda Rumeli ve adalara da sıçradı. Bu yayılmanın başına da Alexandr İpsilanti'nin kardeşlerinden Dimitrios İpsilanti geçti ve 1821 Haziran'ında ayaklanmanın yönetimini ele aldı.¹² İsyanın papazlar tarafından yürütülmesi isyanın karakterinin milli ve dini olmasına yol açtı ve Ege Denizinde Türk-Yunan egemenlik savaşı da başlamış oldu.¹³

Mora'da bulunan Filik-i Eterya yanlılarının sayısı 38150 kişi iken Türk kuvvetleri 12800 kişi idi ve bunların büyük bir kısmı da Tepedelenli üzerine gönderilmişti.¹⁴ 1822 yılında Tepedelenli Ali Paşa öldürüldü ve Osmanlı Ordusu İstanbul'a döndü. Artık Yunanistan'da Filik-i Eterya'yı durduracak bir güç kalmamıştı. Mora'daki isyanın büyümesiyle Osmanlı ordusu Makedonya'daki isyanları bastırıp Atina ve Korent'i aldıysa da halkın muhalefeti nedeniyle güneye inemedi.¹⁵

Filik-i Eterya Cemiyeti'nin Mora İsyanı'ndaki etkisini ve amaçlarını anlayan II.Mahmud Rumlar'a karşı sert tedbirler aldı. Fenerli Rum beylerin bütün güven ve itibarı sarsıldı.¹⁶ Devletin sınırları içerisinde yaşayan bütün Rumlar'a karşı sert tedbirler düşünüldü ise de, İngiliz elçisinin teşebbüsleri ile padişah yumuşatıldı. Sadece, soruşturma yapılmasına ve suçlu görülenlerin cezalandırılmasına karar verildi.¹⁷

O sırada Fener Rum Patriği Griporus'un Mora asileri ile mektuplaştığı ve Filik-i Eterya'nın İstanbul'daki başkanı olduğu tesbit edildi.¹⁸ Bunun üzerine patrik, resmi elbisesi ile Patrikhane'nin önüne asıldı, suçlu görülen diğer yerlerdeki metropolitler de aynı şekilde cezalandırıldı.¹⁹

Ancak bu idamlar Avrupa kamuoyunun Yunanlılar'ı daha fazla desteklemesine ve Osmanlı Devleti'nin aleyhine dönmesine sebep oldu. İlk harekete geçen Rusya oldu ve bu da diğer devletlerin de harekete geçmesine dolayısı ile konunun uluslararası bir hal almasına sebep oldu.²⁰

Sultan II.Mahmud, kesin sonuç elde etmek gayesiyle Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'dan yardım istedi. Paşa, oğlu İbrahim Paşa'yı Mora ve Girit valiliklerinin kendisine verilmesi karşılığında Mora'ya gönderdi. İsyan bastırılmakta idi ise de buna ilk müdahale Rusya'dan geldi. Yeni Çar I.Nikola hem Yunanlı asilere sempati duymakta hem de Doğu Akdeniz bölgesini

¹¹ SHAW, KURAL, a.g.e., s.44.

¹² HATİPOĞLU, a.g.e., s.18.

¹³ ŞİMŞİR, a.g.e., s.XIII.

¹⁴ AHMED RASİM, Osmanlı Tarihi Seçmeler, Haz.İsmet Parmaksızoğlu, MEB.Yay., İst.1968, s.141.

¹⁵ SHAW, KURAL, a.g.e., s.45.

¹⁶ Osmanlı Ans., gösterilen yer, s.48.

¹⁷ ARMAOĞLU, a.g.e., s.171.

¹⁸ AHMED CEVDET PAŞA, a.g.e., s.225.

¹⁹ ARMAOĞLU, a.g.e., s.171.

²⁰ Aynı eser, s.171.

Rusya dışında bir güce bırakmayı ülkesinin çıkarlarına ters bulmaktaydı. Osmanlı Devleti'ne bir ultiatom vererek 1812 Bükreş Antlaşması'nın uygulama şeklinin gözden geçirilmesini istedi.²¹

Osmanlı Devleti yatışmakta olan Rum isyanının yeniden alevlenmemesi için Rusya'nın görüşme isteğini kabul etmek zorunda kaldı. Türk ve Rus temsilcileri 7 Ekim 1826'da Akkerman sözleşmesini imzaladılar ve Ruslar Bab-ı Ali'den çeşitli menfaatler koparmayı başardılar.²²

Bu gelişmeler İngiltere'yi telaşlandırdı ve İngiltere de kendi himayesinde kurulacak bir Yunanistan'ı tercih ettiğinden Rusya ile anlaşmaya karar verdi. Buna göre Rusya ve İngiltere St.Petersburg protokolü ile Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne vergi ile bağlı muhtar bir devlet haline getirilmesi hususunda anlaştılar. Bu durum bağımsız bir Yunan devleti kurulması için devletler arası diplomasi yolunda atılan ilk adım oldu. Avusturya ve Prusya Protokolü reddederken Fransa kabul etti. İngiltere, Fransa ve Rusya aldıkları kararı Bab-ı Ali'ye bildirdiler. Red cevabı alınca da Yunan meselesinde Osmanlı Devleti'ne karşı birleştiler.²³ Hatta konu ile ilgili olarak bu üç devlet Londra'da Londra Anlaşması'nı imzaladılar.²⁴

Osmanlı Devleti'ne baskı yapmak için donanmaları Akdeniz'e gönderdiler. Ortadan savaş hali olmadığı için Mısır ve Osmanlı donanmasının hareketsiz durduğu bir sırada

önce Fransız donanması saldırıya geçti. Osmanlı Donanması buna karşı koymak isterken İngiliz, Fransız ve Rus donanmaları tarafından ateşe verilerek yakıldı ve tamamen yok edildi.²⁵

Mora'da bastırılan isyan bu olaydan sonra yeniden alevlendi. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin elinde ne kara ordusu ne de donanması olmadığından Rusya İstanbul'u alabilmek sevdasıyla Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti (1828). Ruslar Balkanlar'da Edirne, Kafkasya'dan Erzurum'a kadar ilerleyince Bab-ı Ali barış istedi. 1829'da yapılan Edirne Antlaşması ile Eflâk Boğdan ve Sırbistan'ın imtiyazları artırılmış ve Yunanistan'a bağımsızlık verilmiştir.²⁶

Anlaşmadan 5 ay sonra, 3 Şubat 1830 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan yeni bir Londra protokolü ile bağımsız Yunanistan'ın kurulduğu ilan edildi. Bu protokol Yunanistan'ın devlet şeklinin, sınırlarının ve bağımsızlığının milletlerarası seviyede belirlenmiş olması bakımından önemlidir.²⁷

Filik-i Eterya Cemiyeti'nin çalışmaları sonucunda bağımsızlığını kazanan Yunanistan Osmanlı Devleti'nin dağılmasında bir başlangıç noktası olmuştur. Çünkü türlü milliyetlere bağlı topluluklardan kurulmuş olan Osmanlı halkı için Yunan krallığı bundan sonra örnek teşkil etmiştir.²⁸

Böylece Filik-i Eterya'nın programının birinci maddesi gerçekleşmiş oldu. Bundan sonra cemiyet faaliyetlerini yoğunlaştırdı.

²¹ HATİPOĞLU, a.g.e., s.23.

²² Akdes Nimet KURAT, Rusya Tarihi; Başlangıçtan 1917'e Kadar, T.T.K., Ankara 1987, s.324. Ayrıca sözleşme metni için bkz. Nihat Erim, Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, I, Ankara 1953, s.263.268.

²³ ŞİMŞİR, a.g.e, s.XXII.

²⁴ ARMAOĞLU, a.g.e., s.179.

²⁵ KURAT, a.g.e., s.324.

²⁶ Aynı eser, s.325.

²⁷ HATİPOĞLU, a.g.e., s.25.

²⁸ ARMAOĞLU, a.g.e., s.187.

Dünya Rumlar'ını uarmaya, zenginlerini yardıma çağırmaya ve Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle ilişkilerini bozmaya çalıştı.²⁹ Diğer taraftan sürekli Yunanistan toprakların genişletmek için faaliyet gösterdi.³⁰

Cemiyetin en önemli faaliyetlerinden biri de Megali İdea (Büyük Ülkü)'nin programını belirlemesidir. İlk defa zamanın Başbakanı I.Kollettes tarafından dile getirilmiştir: "Yunanistan Coğrafi konumu yüzünden Avrupa'nın merkezidir; sağ eli ile Batı'nın elini; sol eli ile Doğu'nun elini tutar ve ikisini birleştirir... Bu büyük düşüncenin (Megali İdea) ruhuna göre ..."31

Cemiyet varlığını ve faaliyetlerini 1876 yılına kadar devam ettirdi³² ise de amaçları ve belirlediği Megali İdea günümüzde de tüm hızıyla kendini korumaktadır.

5.SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin Anadolu'ya ve Balkanlar'a hakim olması ile bünyesine kattığı unsurlardan bir tanesi de Rumlar'dı. Osmanlı Devleti hakimiyetinde yaşayan toplumlar "Millet Sistemi", anlayışı ile idare edilmişlerdi. Temelinde ırki değil dini farklılıkları öne çıkaran bu sistemle Osmanlı halklarına dini hoşgörü çerçevesinde, özgür ve mutlu bir hayat imkanı sağlanıyordu.

XIX.yüzyılda dünyada meydana gelişmeler ve Büyük Devletlerin Osmanlı topraklarını ele geçirmek için rekabete başlamaları, Osmanlı halkları üzerinde

çeşitli faaliyetlerde bulunmaları onların bu mutlu hayatı bir kenara itip bağımsız devlet kurma çalışmalarına yol açtı. Osmanlı Devleti'nin bilhassa Rumlar'a verdiği imtiyazlar ve duyduğu güven, gösterdiği hoşgörü onların arzularına sinsice yaklaşmalarını sağladığı gibi işlerini de kolaylaştırıyordu. Özellikle devletin hariciyesinde kilit noktalarda görev yapmaları, diğer devletlerle temas halinde olmaları ve Bizans'ı diriltmekten başka bir amacı olmayan Patrikhane'nin Osmanlı topraklarında serbestçe siyaset yapabilmesi Rum ihtiraslarını daha da kamçulamıştır.

Amaçlarına ulaşabilmek ve sistemli hareket edebilmek için Filik-i Eteryay Cemiyeti'ni 1814'te Rusya'da Çar'ın büyük desteği ile kurmuşlardı. Kısa zamanda hem Avrupa'da hem de Osmanlı topraklarında örgütlenen cemiyet, Osmanlı bürokrasisinde önemli görevlerde bulunan Rumlar'ı ve Patrik'i de üye yaparak Osmanlı Devleti'nden ayrılma ihtiraslarını sağlam temele oturtmuştur.

Cemiyet, isyan etme çalışmalarını sadece Yunanistan'da yapmamış, Eflak-Boğdan gibi yerlerde de devlete karşı başkaldırıları oluşturmak için çaba sarfetmiştir. Osmanlı devlet adamlarını elde etmek ve Avrupa kamuoyunu kendi davalarına inandırmak ve İngiltere, Rusya, Fransa gibi dünya siyasetine yön verenlerin desteğini sağlamak suretiyle adeta devletin elini-kolunu bağlamıştır.

Büyük olma amacıyla olan Yunanistan'ın bağımsızlığı, bir Osmanlı-Rus harbi sonrasında yapılan Edirne Antlaşması ile elde etmiştir. Ne yazık ki cemiyetin en büyük başarısı bu bağımsızlığı almakla Osmanlı Devleti'nin dağılmasında ilk adımı atmasıdır.

²⁹ Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea, s.31.

³⁰ SALIŞIK, a.g.e, s.163.

³¹ Ali GÜLER, Düünden Bugüne Yunan-Rum Terörü, Ankara, 1999, s.17.

³² TURSAN, a.g.e., s.35.

6.KAYNAKLAR

- Ahmet Cevdet Paşa, Cevdet Paşa Tarihinden Seçmeler II, Haz.Sadi Irmak, B.K.Çağlar, MEB, İst.1994.
- Alasya, H.F., "Megali Etniki Eteria'nın Yeni Uzantısı "Filik-i Eterya", Türk Kültürü, s.157, Kasım 1975.
- Armaoğlu, F., (1997), 19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), T.T.K. Ankara.
- Aydın, M.A., "Gayr-ı Müslimler", Osmanlı Devleti Tarihi, C.2, İstanbul 1999.
- Baysun, C., "Ali Paşa, Tepedelenli" İA, C.I.
- Beydilli, K., Osmanlı Devleti Tarihi, (1999), C.I., Editör: E.İhsanoğlu, Feza Yay., İstanbul.
- Bozkurt, G., (1996), Alman ve İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayr-i Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914), T.T.K. Ankara.
- Dece, A., "Fenerliler", İA, C.4, MEB, Eskişehir, 1997.
- Driault, E., (2003), Şark Mes'eleşi, Çev.Nafiz, Haz.Emine Erdoğan, Berikan Yay., Ankara.
- Engelhardt, (1999), Tanzimat ve Türkiye, Çev. Ali Reşat, Kaknüs Yay. İstanbul.
- Ercan, Y., "Türk Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesi'nin Rolü", Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri, Ankara 1986.
- Erim, N., (1953), Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri I, Ankara.
- Eryılmaz, B., Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi, İstanbul.
- Glenny, M., (2001), Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler, Türkçesi; Mehmet Harmancı, İstanbul.
- Güler, A., (1999), Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü, Ankara.
- Gürel, Ş., (1993), Türihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993), Ankara, 1993.
- Hammer, (1992), Büyük Osmanlı Tarihi, Çev.Bekir Sıtkı Baykal, C.9, İstanbul.
- Hatipoğlu, M., (1988), Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922), Türk Kültürünü Arş.Ens. Yay., Ankara.
- Karal, E.Z., (1983), Osmanlı Tarihi, C.V, T.T.K.Yay Ankara.
- Kocabaş, S., (1984), Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi, Bayrak Yay., İstanbul.
- Kodaman, B., (1983), Şark Meselesi Işığı Altında Sultan II.Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası, İstanbul.
- Komisyon, Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu, (1986), Türk Kültürünü araştırma Ens.Yay., Ankara.
- Kurat, A.N., (1987), Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'e Kadar Ankara.

- Kutay, C., (1980), Etnik-i Eterya'dan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı, Boğaziçi Yay. İstanbul.
- Ortaylı, İ., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet" Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ans., C.IV; İst, 1985
- ....., (1995), İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul.
- ....., "XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri" Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1492-1992, Ankara, 1999
- ....., "Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu", Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri, Ankara, 1986.
- Osmanlı Ansiklopedisi, (1995), C.6, Ağaç Yay., İstanbul.
- Öztuna, Y., (1994), Büyük Osmanlı Tarihi, C.5, İstanbul.
- Palmer, A., (1995), Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüzyıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi, Sabah Yay., İstanbul.
- Rasim, A., (1968), Osmanlı Tarihi - Seçmeler-, Haz.İsmet Parmaksızoğlu, MEB Yay., İstanbul.
- Salıxık, S., (1968), Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya, İstanbul.
- Saray, M., (1998), Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi, MEB. Yay. İstanbul.
- Shaw, S.-Kural, E., (1983), Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C.II, İstanbul.
- Sonyel, S., "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü", Belleten, C.XLIX, s.195, 1986.
- Şahin, M.S., "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi", DİA, C.12
- Şimşir, B., (1976), Ege Sorunu, Belgeler, C.I., (1912-1913), Ankara.
- Tunaya, T.Z., (1988), Türkiye'de Siyasal Partiler, C.I, 2. Baskı, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul.
- Tursan, N., (1987), Yunan Sorunu, 3. Baskı, Ankara 1987.
- Türk-Yunan İlişkileri ve Megola İdea, T.C.Genelkurmay Harp Tarihi Bşk.Resmi Yay., Ankara 1975.
- Uçarol, R., "Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa", D.G.B.İ.T., C.11.
- Uzun, A., "Tepedelenli Ali Paşa ve Mal Varlığı", Belleten C.LXV, S.224, Aralık 2001.
- Uzunçarşılı, İ.H., (1983), Osmanlı Tarihi, C.II., 4. Baskı, T.T.K., Ankara.
- ....., Osmanlı Tarihi, C.IV. Kısım I, Ankara 1983. Coşkun Üçok, "Osmanlı İmparatorluğu ve Rum Ortodoks Kilisesi", Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Ankara, 1986.
- ....., (1980), Fener Patrikhanesi ve Türkiye, Ötüken Yay., İstanbul.